

A bizottság végül a következő határozatot hozta: a szerző nagy és bonyolult kérdésportot vizsgált meg és a maga elé tűzött igényes célt egészében kiválóan oldotta meg. Átfogó monográfiával gazdagította a nyelvtudománynak azt a területét, amelyen korábban inkább csak részletkérdéseket feldolgozó műveket találunk. A helyesen kialakított általános képen kívül a jelölt számos értékes részletproblémát is megoldott. Az értekezés egészében véve jeles és értékes, s az utóbbi évek egyik kiváló felkészültségű nyelvtudományi dolgozata.

Mindezek alapján a bírálóbizottság egyhangúlag javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Herman József részére a nyelvészeti tudományok kandidátusa fokozatot ítélje oda.

A vitát összefoglalta

Antal László

a bizottság titkára

WÉBER ANTAL „A MAGYAR REGÉNY KEZDETEI”

CÍMŰ KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság az 1958. június 26-án megtartott vitára a következő bírálóbizottságot küldte ki: elnök Sötér István levelező tag, titkár József Farkas, az irodalomtudomány kandidátusa, tagok Waldapfel József levelező tag, Barta János, az irodalomtudomány doktora, Lengyel Béla és Nagy Péter, az irodalomtudomány kandidátusai.

Az értekezés opponensei: Szauder József, az irodalomtudomány kandidátusa és Tóth Dezső, az irodalomtudomány kandidátusa.

Elsőnek *Szauder József* olvasta fel opponensi véleményét. Örömmel állapította meg, hogy *Wéber Antal* értekezése több tekintetben fölébe emelkedik a témáról korábban írt, pozitívista szellemű feldolgozások színvonalának, s jelentős előrelépés szaktudományunk mai fejlődési szakaszához mérten is. Kiemelte a jelölt bátorságát, amellyel ily nehéz műfaj-témának kifejtésére vállalkozott, ami pedig egyéni tehetségén túl a fiatalabb irodalomtörténészek nemzedékének bátorságáról és érettségéről is tanúskodik. A szerző érdeme, hogy a megelőző szakirodalmat alaposan feldolgozta és kritikailag értékelte. Különösen azért jelentős ez, mivel a megelőző szakirodalom csak kevés tanulsággal, inkább csak nyersanyaggal szolgálhatott a jelöltnek az egyéniség és a korszerű tendenciák, a művek és irányok egységes, dialektikus szemléletének kialakításához. *Wéber Antal* lényegében csak *HORVÁTH JÁNOS* és *LUKÁCS GYÖRGY* műveinek elvi és módszerbeli tanulságait használhatta fel, vállalva a küzdelmet a mesterekkel szemben is megtartandó önálló látásmódért. Ezután az értekezés esszé-jellegével foglalkozott, majd a szerkezeti felépítés helyes arányaira mutatott rá az opponens. Hangsúlyozta, hogy mindezen eredmény a jelölt marxista módszerének dialektikus jellegéből következik: állandóan vissza-visszatérő relációk között szemléli a szerző az írókat és műveiket; az írói szándékot és a megvalósítást, a történeti témát és a társadalmi, a hazai mozgalmasság eredményeit és a külföldit, a romantikusait és a realistát, a prózát és a költészetet szüntelenül egymáshoz méri s az összes tényezőkhöz számbavételével alkotja meg ítéletét.

Az értekezés eredményeinek részletesebb tárgyalása során az opponens elsőként a felvilágosodás korára vonatkozó anyag átgondolt rendezését, elvi fel-

építését emelte ki: a nyelvművelés, a népszerű olvasmány-jelleg, és az eredetiség három kis fejezete jól fejezi ki a kor uralkodó irodalmi elvét. Az eredetiségre vonatkozó elméleti fejtegetései jól összetalálkoznak a Fanni hagyományai szép elemzésével. Fáy tárgyalásakor — a további fejezet során — egészen eredetivé válik a szerző gondolatmenete, e fejezet, valamint a Jósika munkásságával foglalkozó, szerinte a disszertáció legértékesebb része. A Fáy-mesék anekdotikus jellemzőirejének vizsgálatával, a novelláiban rejlő új lehetőségek kimutatásával s mindennek a Bélteky-házhoz való kapcsolásával Fáyról a legösszetettebb portrét sikerült megrajzolni; egységes kép alakul így ki a mese-, novella- és regényíróról, s a Bélteky-háznak Eötvös felé mutató, történeti érdemeit is jól megvilágítja. Jósikáról szóló fejtegetéseiben jóformán nincs olyan korábbi megállapítás, melyet ne dolgozna fel újszerűen a maga koncepciója építőköveként.

Az értekezés néhány hiányosságáról szólva, Szauder József mindenekelőtt a szerző gondolatmenetének, az egyes fejezetek során kitetsző fejlődésfolyamatnak összefoglalását hiányolta a dolgozat befejező részéből. Hiányolta, hogy Kazinczy elbeszélő prózájával — ha fordítások is — alig foglalkozik az értekezés, ezután rámutatott, hogy a humoros novellának, az anekdotának és az életképnek szerepét olykor túlbecsüli a szerző, s ezzel saját értékelési rendjében is helyenként zavart kelt. A szerző elbizonytalanodásának példaként emelte ki, hogy az irányzatosságot az értekezés első részében érdemén alul értékeli, később viszont ellenkező irányba változtatta meg értékelését. Végül kifogásolta, hogy Nagy Ignácnak a Sue mintájára adott romantikus népkönyvszerű s ezzel is a realizmus felé mutató megoldását a szerző nem veti egybe az ugyancsak a negyvenes évek elején elinduló romantikus-népies elbeszélő költészettel, amely Vörösmarty után legalább egy szállal Petőfi és Arany népi realizmusához vezet.

Összefoglalóként az opponens hangsúlyozta, hogy a dolgozat hiányosságai nem módosíthatják a róla alkotott kedvező ítéletet, majd az értekezés stílusának egyéni veretét és szellemes tárgyalásmódját kiemelve — amit csak helyenként zavar némi modorosság —, Wéber Antalnak a kandidátusi fokozat odaítélését javasolta.

Tóth Dezső opponens szintén sikeresnek mondotta Wéber Antal értekezését; a dolgozat mindvégig az összehasonlító pozitivizmus egyoldalúságaival és a szellemtörténet konstrukcióival vitázva, összefüggő és elvileg helyes s meggyőző képet ad a magyar próza alakulásáról, fejlődéséről, egészen a kritikai realizmus fellépéséig. Különösen az értekezés első felét tartja értékesnek, amely számos eddig homályos kérdésre ad megnyugtató választ; megérteti a fordítási korszak másodlagos értékű, de mennyiségileg igen nagy termésének valódi jelentőségét, annak világnézeti és formai erjesztő szerepét; meggyőzően elemzi, hogyan függött össze a századforduló feudális életformája az eredeti, hazai tárgyú széppróza nehéz kibontakozásával, s igen eszméltető és termékeny, ahogyan a szerző Gvadányi Nótáriusát a XIX. század eleji novellákkal tematikai kapcsolatba hozza, vagy ahogyan a Bélteky-ház korai vállalkozásának egészen Eötvös és Jókaiig ható tendenciáit megmutatja. A dolgozat stílusa is — főleg első részében — finoman elemző és amellet szellemes és egyéni színezetű.

Az értekezés hiányosságának tartja viszont, hogy sokhelyütt túlságosan elvont, hogy konkrét hivatkozások formájában nincs eléggé jelen a tárgyi anyag, s ez olykor módot ad a szerzőnek felesleges — közkeletű igazságokat

ismétlő — kitérőkre. Pontatlannak érzi a fordítás és eredetiségprogram egymáshoz való viszonyának a megítélését, helytelennek tartja Kazinczy és Kármán programjának szembeállítását. Nem ért egyet azzal, ahogyan a dolgozat a XIX. század eleji múltidéző hősi epikát és a történeti regényt, mindenekelőtt Jósika művét összekapcsolja. Az eposzi forma — s közülük a legszembetűnőbb, a verses hexameteres forma — a nemességnek önmagáról és múltjáról alkotott heroikus illúzióival volt kapcsolatos. Ennek felfedése híján az értekezésben elcsúszik Vörösmarty és Jósika történeti műveinek helyes összekapcsolása. S ugyanakkor a dolgozat — bármily részletesen elemzi is — adós marad az Abafi eszmei elemzésével, annak a kimutatásával, hogy e regény közéleti tevékenységre mozgósított a reformkorban. A Vörösmarty epika heroikus múltidézésével szemben ez az új értelmű aktualitás az ok, hogy itt regény születhetett, s ebből az eszmeiségből fejthetők meg a regény művészi és egyéb sajátosságai.

A dolgozat ötödik fejezetét általában a megelőzőknél gyengébbnek érzi Tóth Dezső. A szerző itt adós marad azoknak a politikai társadalmi változásoknak, azoknak a feltételeknek a megvilágításával, amelyek révén a negyvenes évek prózairodalma oly gazdagon és sajátosan alakult. Hiányolja, hogy e fejezetben jóformán semmi helyet sem kap a dráma épp ez időben előretörő új műfájának számontartása, s bizonyos mértékig ezzel hozza kapcsolathoz, hogy az értekezés a kritikai realista Eötvös fellépését nem oldja meg megnyugtatóan, mivel elmellőzi a költői és drámai satírairodalom előkészítő, bevezető szerepét a Falu jegyzőjének megjelenéséhez. A dolgozat e részében az is kitűnik, hogy hiányzik az irodalmi népiesség prózai állomásainak összefoglaló áttekintése. Végül helyteleníti, hogy a szerző Nagy Ignác Magyar Titkok c. művét Kuthy sokkalta igényesebb vállalkozása, a Hazai Rejtelmek elébe helyezi. Mindezen hiányosságok ellenére az értekezést a marxista irodalomtörténetírás nyereségének tartja az opponens és javasolja Weber Antalnak a kandidátusi fokozat megítélését.

Az opponensi vélemények elhangzása után — mivel a jelölthöz és az opponensekhez kérdést senki sem intézett — a vita a hozzászólásokkal folytatódott.

Barta János örömmel üdvözölte, hogy a szerzőben igen erős hajlam van az önálló kérdésfeltevésre. Műve marxista módon és igen megnyugtatóan támaszkodik a társadalmi folyamatok elemzésére, anélkül azonban, hogy elvontan általánosító, vulgarizáló lenne. Helyesen bírálja a megelőző korszak pozitívista vagy szellemtudományi módszereivel alkotott megállapításait, de elődeinek részletproblémákra vonatkozó eredményeit mindig elismeri, elég utalni arra, hogy HORVÁTH JÁNOS alapvető kutatásait az őket megillető respektussal kezeli a dolgozat.

A magas igényvel íródott dolgozat hiányosságát szerkezetének némi mozaikszerűségében látja: a mű nincs eléggé a fő mondanivalóra koncentrálna. Bizonyos részletkutatások igényét helyenként elhárítja a szerző, s ezáltal olykor kitér a szintézist megkönnyítő és előkészítő egyes elvi kérdések megoldása elől. Csatlakozik Tóth Dezső azon megállapításához, amely Nagy Ignác-nak Kuthy Lajos fölé emelését hibás elgondolásnak tartja.

Sőtér István hozzászólásában hangsúlyozta, hogy Weber Antal részéről egy olyan kérdés megfogására történt kísérlet, amely az egész magyar regényirodalom napjainkig terjedő fejlődésének minden elméleti kérdését magában foglalja. A magyar regény problémáinak megértését és távlatainak felderítését

nem lehetséges azonban egyedül a próza-regény vizsgálatával elérni; az értekezés még messzebbre jutott volna a kérdés megoldásában, ha a regény műfajának vizsgálata közben a verses epikával és a verses epikában végbemenő folyamatokkal és kísérletekkel is behatóbban foglalkozott volna. A regényműfaj nemzetivé válása szorosan összefügg a regény realizmusának kibontakozásával. Mindaz az idegenszerűség, ami e kor regényeiben érződik az akkori verses epikában — legalábbis a romantikus epikában — szintén észrevehető. A Csokonai—Fazekas-féle verses epika az — bár provinciálisabb, elmaradottabb —, amely már tartalmaz valamit abból a jövőből, amely felé a magyar regény és a magyar verses epika fejlődni fog. Eötvös sem oldhatta meg teljesen a regény nemzetivé változtatását; kritikai realizmusa lényegében epizód-szerű valami, s az ő regényművészetét sem érezzük még abban az értelemben nemzetinek, ahogyan például Balzac vagy Gogol regényművészetét. Ugyancsak vonatkozik Kemény Zsigmondra is.

A magyar regény nemzetivé válása Jókaival kezdődik, de nála is csak bizonyos határig megy el a fejlődés. Az epikának mint műfajnak korszerű és nemzeti módon való kialakulása nálunk nem egy regényírónál megy végbe, hanem Arany János későbbi epikájában, a Toldi utolsó részének első énekeiben, a Buda halálában és elsősorban a Toldi szerelmének első hat énekében, amelynek regényszerűsége nemzeti, s ugyanakkor lépést tart a kor legmodernebb irányzataival, a pszichológiai valóságképpel, a jellemrajz újszerűségével és a cselekmény drámai tömörségével. Ebbe az Arany-féle nagy epikai kísérletbe nyúlnak vissza Móricz Zsigmond nemzeti regény-műfaj teremtésének előzményei is. Ezért jutott volna a disszertáció még nagyobb eredményekhez, ha vizsgálatait a szerző nem korlátozta volna a prózai epikára.

Waldapfel József elsősorban a dolgozatnak azon pozitívumát emelte ki hozzászólásában, hogy a helyesen felvetett problémák mögött — ha részleteiben nem is mindig teljesen megoldottak ezek — ott van a világirodalmi jelenségeknek nagymértékű ismerete is, ez teszi lehetővé, hogy a mű színvonalasabb elemzéseket nyújt, mint általában szokásos. Hiányosságának érzi viszont, hogy nem beszél részletesebben Eötvös két nagy művéről, s hogy Petőfinek *A hóhér kötele* c. művét nem elemzi mint a Karthausi-féle regénytípus paródiáját, holott ez ide kívánczolt volna. Hiányolja továbbá, hogy a Jósikával foglalkozó fejezet nem említi a Rákózi-regényt, ami ha később jelent is meg, jellegzetesen szabadságharc előtti fogantatású.

A legtöbb kérdésben egyetért Tóth Dezső opponensi véleményével, az eredetiség kérdéséről kifejtett gondolatmenetével azonban vitába száll, mivel ő túlságosan összekapcsolta az eredetiség kérdését Martinovicsék mozgalomával. A magyar társadalom s a társadalmi problémák megmutatásának igénye Kármánnál nem csupán e mozgalommal van összefüggésben, hanem azzal az egész reformmozgalommal, amely az 1790/91-es országgyűlésen már nagyarányúan kibontakozott. Ezzel kapcsolatos az is, hogy nálunk a reformkori romantika sok vonatkozásban a felvilágosodás folytatása, nem pedig ellentéte.

A hozzászólások után *Wéber Antal* válaszolt az opponenseknek, majd a felszólalóknak. Megköszönte az opponensek értékes, és sok tekintetben a dolgozatot kiegészítő megjegyzéseit; a gyenge pontokra tett célzásokat újra megfontolja s a lehetőségek szerint — könyvformában való megjelenése előtt — elvégzi a szükséges korrekciókat. Rámutatott azonban, hogy bizonyos hiányosságok tanulmánya jellegéből szükségszerűen keletkeztek, hiszen egy

műfaj fejlődési útjának a rajza oly nagyfokú sűrítést tételez fel, amely a jellegzetességek kiemelését és a részletek elhanyagolását vonja maga után. A legtöbb problémát olyan határesetek jelentették számára, amelyek igazán tudományos megválaszolása csak további részletkutatások során válik lehetségessé. Elismeri, hogy Kazinezy fordításaival keveset foglalkozott, attól tartott azonban, hogy egy ilyen vizsgálódás egy — bár igen érdekes — kitérő irányba terelte volna. A humoros novellának, anekdotának, életképnek túlbecsülése nem jellemzője a dolgozatnak, igaz azonban, hogy tudatosan kiemelte ezeket, mivel fejlődéstörténeti szempontból a humoros elbeszélések a korszerű, aktuális témák, valamint a jellegzetes irodalmi alakok felfedezése terén olyan plusszal járulnak hozzá prózaírodalmunk gyarapodásához, ami egyes tartalmi és stílári vonatkozásoknál döntőbb jelentőségű.

Megszívlelendőnek tartja Szauder Józsefnek a Bélyky-ház elemzésével kapcsolatos elbizonytalanodására, következtetlenségére vonatkozó bírálatát, valamint a negyvenes évek elbeszélő-prójájának és az akkor elinduló romantikus-népies költészet kapcsolatának vizsgálatát hiányoló megjegyzéseit is. De mentségére szolgál, hogy — mint azt opponense is elismerte — a részletkutatások hiánya, az összefoglaló munkák szemléletének elavultsága valóban gátolta az anyag tanulmányozása, feldolgozása során.

Tóth Dezső opponensi véleményében szintén sok a megszívlelendő észrevétel. Nem hiszi azonban, hogy a dolgozat tárgyalási módját példák és idézetek halmaza konkrétabbá tette volna, ilyesmivel csak egy részprobléma feldolgozásánál lehet eredményesen élni. De lehetséges, hogy a szükségesnél nagyobb mértékben tartózkodott az illusztrációktól, ami persze helytelen. A fordítás és eredetiségprogram értékelésében teljes mértékben egyetért Tóth Dezső fejtegetésével; ez irányú kifogását az opponens a dolgozat egy mellékes megjegyzéséhez kapcsolta, ami valóban félreértésre adhatott okot.

Nem ért azonban egyet azzal, ahogyan opponense a XIX. század eleji múltidéző hősi epikának és a történeti regénynek, elsősorban Jósika művének összekapcsolását kifogásolja. Jósika fellépésének kulcskérdése ugyanis nem az, hogy bizonyos problematika miért ölt regényformát, hanem az a körülmény, hogy e regények hogyan kapcsolódhattak be nemzeti irodalmunk egészébe, hogyan jöhetett létre a műfaj fejlődésében egy minőségi változás. Fontos és igaz észrevételnek tartja azonban azt, amit Tóth Dezső Abali eszmeiségével kapcsolatban kifejtett. Elismeri az ötödik fejezetet ért bírálatot is, különösen azt, hogy az ez időben előretörő dráma műfajának tanulságait figyelembe kellett volna vennie. Nem tudja elfogadni viszont azt, hogy Kuthy Lajos munkásságát Nagy Ignác fölé kellene emelni; e kérdésben fenntartja különvéleményét.

Az elhangzott felszólalásokra válaszolva Wéber Antal kijelentette, hogy nagyjából egyetért Barta János megjegyzéseivel, aki a dolgozatnak olyan hiányosságaira tapintott rá, amelyeket maga is ismert, de megoldani a korszakra vonatkozó kutatások jelenlegi stádiumában még nem tudhatott. Sőtér István fejtegetéseit, amelyek már egy igen érdekes koncepció előrevetített árnyékai, teljes mértékben elfogadja. Valóban foglalkoznia kellett volna a verses epikával, mert annak sok olyan kapcsolata van a regénnyel, amelynek megvilágításával sok hasznos tanulságot lehetne levonni. Elismeri, hogy Eötvös fellépését, Eötvös művészetének összekapcsolását e korszak problémáival valóban nem oldotta meg eléggé megnyugtatóan, a kutatás jelenlegi stádiumában azonban ilyen megoldást adni nem tud, legfeljebb kísérletet tehetett erre.

Waldapfel József felszólalására válaszolva kifejezte azon véleményét, hogy A hóhér kötele szerinte nem paródia, Petőfi ezt a regényt komolyan veszi. A Rákóczi-regényt azért hagyta ki a dolgozatból, mivel sok körülmény a szabadságharc utáni időszaknak megfelelően jelentkezik benne, bár igaz, hogy a regény a 48 előtti szemlélet továbbvitele.

Miután az opponensek a jelölt választ kielégítőnek tartották, a bíráló-bizottság tanácskozássra vonult vissza, s az alábbi határozatot hozta :

„Wéber Antal munkájának egyik legfőbb érdeme, hogy a magyar regény-történet e fontos kezdeti szakaszát első ízben dolgozza fel marxista igénnyel. Érdeme az is, hogy a bonyolult irodalmi jelenségek feltárásában sokoldalú, összetett eljárasmódot alkalmaz és egy korszak jelenségeinek szintézisére törekszik. A bizottság különösen a Bélteki-háztól a Karthausi megjelenéséig terjedő szakasz beható elemzését tekinti újszerű tudományos eredménynek. Elismerést érdemel közvetlen tárgyának alapos ismerete mellett a szerző széles világirodalmi tájékozottsága. A bizottság fontosnak tartja a disszertáció könyvalakban való megjelenését, kívánatos volna azonban, ha a szerző a vita tanulságait sajtó alá rendezés előtt értékesítené.

Mindezek alapján a bírálóbizottság egyhangúlag javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Wéber Antal részére az irodalomtudomány kandidátusa fokozatot ítélje oda.”

A vitát összefoglalta
József Farkas
 a bizottság titkára